

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Історичні науки

Том 32 (71) № 3 2021

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Головний редактор:

Попов Вячеслав Жанович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Члени редакційної колегії:

Городня Наталія Данилівна – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Горюнова Євгенія Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного інституту імені В.І. Вернадського;

Гриценко Галина Зеновіївна – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та археології слов'ян Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;

Каганов Юрій Олегович – доктор історичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Запорізького національного університету;

Космина Віталій Григорович – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Мальчин Юрій Макарович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Петренко Ірина Миколаївна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та суспільних наук Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»;

Русначенко Анатолій Миколайович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Чеканов Всеволод Юрійович (відповідальний секретар) – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Чирко Богдан Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Чумак Василь Арсенович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Blagovest Njagulov – доцент, заступник директора Інституту історії Болгарської Академії наук;

Irena Wodzianowska – доктор історичних наук, доцент кафедри історії та історіографії Східної Європи Інституту історії Люблінського католицького університету Івана Павла II.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 2 від 21.09.2021 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 15712-4183Р від 28.09.2009 року)

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з історичних наук (спеціальність 032. Історія та археологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.hist.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2663-5984 (print)
ISSN 2663-5992 (online)**

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2021

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Біловус Л.І., Гомотюк О.Є., Недошитко І.Р. ДІАСПОРНА МЕРЕЖА ЯК ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	1
Богацьук С.С. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ 1998 РОКУ В УКРАЇНІ.....	11
Божко Н.М. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЛЬВІВЩИНИ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У МАЛИХ МІСТАХ ТА СЕЛАХ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ АРХІТЕКТУРНОГО КОМПЛЕКСУ БАРОНІВ БРУНЦЬКИХ).....	18
Бондарчук М.О. ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ НА ЖИТОМИРЩИНІ В ПЕРІОД НЕПУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ.....	24
Виговський М.Ю. ДІЯЧІ «КОЛИШНІХ» УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЙ У ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ УСРР 20–30-Х РОКІВ: ЦІНА ПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ.....	32
Войтович Н.М., Бричка Б.Б., Гримак О.Я. ЖЕБРАЦТВО ЯК ДЕВІАЦІЯ: ІСТОРИЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТИ.....	39
Горбань Т.Ю. ІСТОРІЯ В ДОКУМЕНТІ: «МЕМОРАНДУМ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО СВЯЩЕНИКА С. БІЛКИ» ЯК ІЛЮСТРАЦІЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА ЗАКАРПАТТІ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	45
Драмарецький Б.Б. ДЕМОГРАФІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РР. ХХ СТ.....	51
Дудник О.В. ПРОСВІТЯНСЬКИЙ РУХ У ПІВДЕННИХ ПОВІТАХ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.....	59
Ковбаса В.М. РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В ГАЛИЧИНІ ТА БУКОВИНІ (1914–1917 РР.).....	65
Коркач Д.А. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГЕНДЕРНОГО ПОРЯДКУ В ЖІНОЧИХ ЖУРНАЛАХ ДЛЯ ДІВЧАТ КІНЦЯ 90-Х РОКІВ (НА ПРИКЛАДІ ЖУРНАЛУ “COOL GIRL”).....	74
Кравченко М.С. УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬЙОНИ: ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ.....	80
Лаврут О.О. АКТИВНІСТЬ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х – НАПРИКІНЦІ 1980-Х РР.....	88
Мазило І.В. ВІННИЦЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ В ПОДІЯХ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ І ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (1941–1950 РР.).....	96
Малежик Д.І. КИЇВСЬКИЙ ОСЕРЕДОК НОНКОНФОРМІСТСЬКОГО МИСТЕЦТВА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1960-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1980-Х РР.	101
Михайлів І.Г. (ПЕРЕ)ОСМИСЛЕННЯ «РАДЯНСЬКОГО» У СПОГАДАХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ.....	106

Motuz V.K. INCREASING THE PUBLIC LEVEL OF EDUCATION IN UKRAINE DURING THE UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917–1921: EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF SOPHIA RUSOVA'S ACTIVITIES IN THE DIRECTION OF OUT-SCHOOL AND PRESCHOOL EDUCATION	115
Очеретяний В.В. ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ СЕЛЯНСЬКОГО РІЛЬНИЦТВА УКРАЇНИ В ПЕРШІ РОКИ НЕПУ	124
Петрик Ю.Б. ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНСЬКИМ ЄПАРХІАЛЬНИМ КОМІТЕТОМ ОПІКИ НАД ВІЙСЬКОВИМИ СИРОТАМИ ТА ЧЕРВОНИМ ХРЕСТОМ	130
Подобед О.А. КІНОСЦЕНАРНІ ЗАДУМИ ІВАНА БАГРЯНОГО В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЧНОЇ КОНФРОНТАЦІЇ СРСР ТА США (1950-ТІ РР.).....	136
Федотова О.О. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ЦЕНзуРИ УРСР ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В ПРЕСІ У II ПОЛОВИНІ 1940-Х РР.	142
Холоденко В.В. ВИСВІТЛЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СТОРІНКАХ ВИДАНЬ БОРИСПІЛЬЩИНИ (1945–1991 РР.).....	149
Чекаленко Л.Д. УКРАЇНА: СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ.....	157
Чирко Б.В. З ІСТОРІЇ НІМЕЦЬКОМОВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КОЛОНІЙ ПІВДНЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ЕТАПИ ЕМІГРАЦІЇ, ЗЕМЛЕРОБСЬКА Й ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).....	163
Швець І.В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МОТИВИ ПЕРЕСЕЛЕННЯ СЕЛЯН ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ЗА УРАЛ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ).....	168
Яковлєв В.М. ХАРКІВСЬКИЙ СУДОВИЙ ПРОЦЕС (15–18 ГРУДНЯ 1943 РОКУ): ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ПІДґРУНТЯ.....	175
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ	
Abdulla B.N. THE RISE OF RELIGIOUS EXTREMISM IN THE NORTHERN CAUCASUS AND ITS APPEARANCE IN THE NEAR EAST	183
Алиева К.Г. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ СУРМАЛИНСКОГО (ИГДЫРСКОГО) РЕГИОНА В ХІХ – НАЧАЛЕ ХХ ВВ.....	188
Гаврилюк О.Н. СКЛАДАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ	194
Гордієнко В.В., Гордієнко Г.М. ВІЙСЬКОВА РЕФОРМА МОРИЦА ОРАНСЬКОГО ЯК РЕЦЕПЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ АНТИЧНОГО ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА	200
Джаббаров Э.В. БОРЬБА ПРОТИВ ТЕРРОРА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ: АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ МОДЕЛЬ «МЯГКОЙ СИЛЫ».....	209
Залєток Н.В. СЛУЖБА ТА ПОБУТ БРИТАНСЬКИХ І РАДЯНСЬКИХ ЖІНОК У ПОВІТРЯНИХ СИЛАХ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	214
Каковкіна О.М. АННА ПРЕЙКШАС – РАДЯНСЬКА АМЕРИКАНКА, ЯКА «ВІДКРИЛА» ЗАКРИТИЙ ДНІПРОПЕТРОВСЬК	222

Керимли Тахир, Наджафов Ализаде ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГАМИДЫ МАМЕДГУЛУЗАДЕ	230
Мельничук О.В., Марківська Л.Л., Сірук Н.М. НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКЕ МЕДИЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В 1990-Х РР. – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	237
Присяжнюк О.М. МУЗЕЇ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА: ОСВІТНІ ТА ПРАКТИЧНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ	243
Проданюк Ф.М., Корчук В.І. РАДЯНСЬКА ДЕРЖАВА І РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В 1917 – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РОКІВ.....	249
Zou Chengzhang THE STALIN PRIZE IN SCIENCE AND ENGINEERING: BETWEEN PROPAGANDA AND PROFESSIONAL RECOGNITION.....	257
Шкрібляк М.В. ВІДОКРЕМЛЕННЯ «ВІЗАНТІЙСЬКОГО СХОДУ» І «ЛАТИНСЬКОГО ЗАХОДУ»: ЦЕРКОВНО-ПОЛІТИЧНІ СТАТЕГІЇ ПАТРІАРХІВ ФОТІЯ ТА МИХАЙЛА КЕРУЛАРІЯ.....	262
ЕТНОЛОГІЯ	
Проскурова С.В., Городниченко І.С. НІМЕЦЬКІ КОЛОНІЇ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПОКОЛІННЯ.....	270
ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ	
Гудзь В.В., Михайлов В.В. УКРАЇНСЬКЕ ІСТОРИОПИСАННЯ ГОЛОДОМОРУ В ПЕРЕБУДОВЧИЙ ПЕРІОД	278
Кухарєва Н.М. ШЕВЧЕНКІАНА З КОЛЕКЦІЇ «НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ» У ГРАФІЧНИХ РОБОТАХ	286
Пятницькова І.В. АЛЬТЕРНАТИВНІ КОНЦЕПЦІЇ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ В ІСТОРИЧНІЙ СОЦІОЛОГІЇ	293
Соколов О.Є. МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ПОДОЛАННІ КРИЗ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	298
ІСТОРІЯ НАУКИ Й ТЕХНІКИ	
Безлуцька О.П. ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ О.О. БРАУНЕРА	304
Козубенко Ю.Л., Буц М.А. РОЗВИТОК ЛІКУВАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТИВНОЇ МЕДИЦИНИ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ТА ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	310
АНТРОПОЛОГІЯ	
Долженко Ю.В., Хоменко О.О. ДВА ЧЕРЕПИ ЗАПОРОЗЬКИХ КОЗАКІВ ХVІІІ СТ. З РОЗКОПОК Д.І. ЯВОРНИЦЬКОГО (СТЕПОВА НАДДНІПРЯНЩИНА)	315
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	
Котляров П.М., Корчук В.І. СЛОВО Й ОБРАЗ У ЛЮТЕРАНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ: РЕФОРМАЦІЙНІ ТЕКСТОВІ ВІВТАРІ (SCHRIFTALTÄRE) ТА ЇХ ГЕНЕЗА	332
Лісіна С.О. УКРАЇНСЬКІ ПЕРСОНАЛЬНІ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ.....	339
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	346

Богатчук С.С.

Вінницький національний аграрний університет

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ 1998 РОКУ В УКРАЇНІ

У статті відзначено, що вибори є демократичним шляхом досягнення влади. Наголошується, що формування органів державної влади та призначення посадових осіб шляхом голосування за кандидатів відповідає вимогам сучасного законодавства. Сьогодні без вільних, чесних, регулярних виборів, на яких громадяни мають можливість виразити власну волю, неможливо уявити жодну цивілізовану країну світу. І саме активність громадян виявляється під час виборчого процесу. У демократичних суспільствах думка громадян впливає на життя суспільства не лише під час виборів.

У дослідженні відзначається, що Законом 1997 р. була прийнята нова модель виборчого процесу – змішана, або мажоритарно-пропорційна, що дала змогу політичним партіям взяти активну участь у виборах до Верховної Ради України.

Із прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р. (ст. 36) затверджено роль політичних партій у формуванні та вираженні політичної волі громадян, їх участь у виборах.

Сформульовано, що зміни форми виборчого процесу були необхідні у зв'язку з тим, що парламентські вибори 1994 р. за мажоритарною системою не дали позитивного результату. 45 місць у сесійній залі залишилися вакантними тому, що у цих округах не було обрано депутатів. До того ж прийняття законів Верховною Радою України ускладнювалося бажанням мажоритарної більшості бути незалежною.

У статті відзначено, що за депутатські крісла боролися 30 політичних партій і політичних блоків, з яких лише вісім змогли вибороти право називатися парламентськими.

Наголошується, що зміни виборчого законодавства України сприяли у цілому активізації діяльності політичних партій у державотворчому процесі, а також процесу створення нових партій, їх політичної активізації як повних суб'єктів виборчої системи.

Істотно нова для українських виборів змішана мажоритарно-пропорційна виборча система була позитивно сприйнята політичними партіями. Це був крок уперед порівняно з тими зборами трудящих або членів громадських організацій, які в радянські часи могли висувати по одному кандидату. Партії, не маючи достатнього досвіду проведення виборчих кампаній за новою виборчою системою, напередодні виборів виявили досить високу організаційну мобільність.

Ключові слова: вибори, парламент, Конституція України, громадяни, депутати, політичні партії.

Постановка проблеми. В умовах незалежної України, яка відзначає своє 30-річчя, Конституцією (пункт 20 ст. 92) передбачається, що організація і порядок проведення виборів і референдумів відбувається згідно із законами країни [1].

У Конституції України (38 ст.) зазначено, що громадяни країни мають право брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Вибори відповідають республіканській формі управління державою [2, с. 106].

Загальні засади проведення виборів в Україні, умови володіння правом голосу на виборах зазначені в III розділі Конституції України 1996 р., а саме статті 69–71, в яких наголошується, що народне волевиявлення здійснюється виключно

через вибори як форму безпосередньої демократії, право голосу мають усі громадяни держави, яким на день виборів виповнилося 18 років, а також гарантується вільне волевиявлення під час виборчого процесу. Визначальною характеристикою активності громадян у політичному житті країни є саме участь у виборах.

Необхідно відзначити, що в IV розділі Конституції України, присвяченому Верховній Раді України, надається не лише повна характеристика повноважень українському Парламенту (ст. 85), а й умови проведення виборів до вищого законодавчого органу в Україні (необхідність проведення, кількісний склад депутатів тощо) [1].

Необхідно нагадати, що порядок проведення виборів до Верховної Ради встановлюється окремим Законом про вибори.

Прийняття цього Закону відзначило найважливіший та найскладніший етап демократизації українського суспільства. Мажоритарна система, за якою в 1994 р. пройшли парламентські вибори, не дала позитивного результату. По 45 мажоритарних округах не було вибрано депутатів, і ці місця залишилися вакантними. До того ж мажоритарна більшість депутатів проголосила себе незалежними, що ускладнювало прийняття законів у сесійній залі Верховної Ради України. За партійною приналежністю лише три політичні партії мали в Раді по 25 своїх представників.

Тому в 1996 р. було прийнято рішення щодо вдосконалення виборчої системи. До Верховної Ради було подано п'ять законопроектів щодо надання політичним партіям права висувати свої кандидатури на парламентських виборах, а також, вносити проекти щодо доопрацювання законодавства відповідно нової системи виборів, а саме запровадження одночасно пропорційної системи, за якою обиратимуться політичні партії.

Потрібно розуміти, що вибір певної моделі виборчої системи може впливати як на саму процедуру виборів, так і на подальше розташування політичних сил у парламенті (Верховній Раді), а надалі – на формування виконавчої гілки влади (уряду). Водночас форма виборчої системи впливає на електоральну свідомість та електоральну поведінку громадян держави [3, с. 30].

Процес встановлення нової форми виборів проходив бурхливо. Проти мажоритарно-пропорційної системи виступили нечисельні політичні партії та рухи, серед яких – Прогресивна соціалістична партія (Н. Вітренко), Українська республіканська консервативна партія (С. Хмара), Українська селянська демократична партія (М. Шкарбан), Конгрес українських націоналістів (С. Стецько).

У серпні 1997 р. Верховна Рада України прийняла у першому читанні Закон України про проведення виборів за мажоритарно-пропорційною системою [4, с. 50].

Відзначаємо, що прийняття Закону «Про вибори народних депутатів України» відбулося під час виборчого процесу в Україні.

Уперше в незалежній Україні головним питанням стало запровадження пропорційно-мажоритарної (змішаної) виборчої системи, яка передбачає розподіл депутатських мандатів за принципом «п'ятдесят па п'ятдесят» або в інших співвідношеннях, наприклад «двадцять п'ять на сімдесят п'ять» тощо. Із політичного боку вона розглядається фахівцями як спроба «компромісу між принципами представництва різних політич-

них сил і стабільністю уряду зсередини». Необхідно додати, що в частині мажоритарних округів вибори можуть відбуватися як за системою абсолютної, так і відносної більшості [5, с. 39].

Також необхідно нагадати, що подібна змішана модель виборчого процесу давно вже існує в Німеччині, нею задоволені та не збираються її змінювати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувати виборчі процеси в незалежній Україні почали лише в середині 90-х років ХХ ст. Зокрема, великий внесок у висвітлення даного питання зробили такі науковці: М. Томенко [2], М. Ставнійчук [6], М. Г. Пономарьова [8], Н. Мосюкова [9], О. Лавринович [10], М. Рибачук [11], І. Кресіна [12] та інші вітчизняні теоретики.

У збірнику «Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики» на основі набутого Центральною виборчою комісією досвіду аналізуються питання становлення і вдосконалення виборчого законодавства в Україні за роки незалежності, участі політичних партій у виборах та референдумах, підвищення правової культури учасників виборчого та референдумного процесів. Детально висвітлюються різноманітні аспекти організації проведення виборів та референдумів, зокрема такі з них, як правове вдосконалення інституту збору підписів громадян, чинного законодавства про вибори та референдуми щодо складання списків виборців, учасників референдумів, установлення підсумків голосування та результатів виборів народних депутатів України, Президента України, всеукраїнського референдуму тощо [5].

У монографії М. Ставнійчук висвітлюються теоретичні та практичні проблеми правового регулювання виборів народних депутатів України; досліджуються питання становлення сучасного виборчого права та виборчого процесу в Україні, детально розглядається система виборчого законодавства України; аналізуються чинники становлення та функції законодавства щодо виборів народних депутатів України в умовах незалежної держави. Проведено також аналіз різновидів виборчих систем та стадії виборчого процесу. Особлива увага дослідницею приділяється питанням удосконалення законодавства про вибори народних депутатів України [6].

Метою наукового дослідження Г. Пономарьової є аналіз чинників, що зумовили запровадження змішаної мажоритарно-пропорційної системи для проведення виборів українських парламентарів в 1998 р. [8].

Історик Н.Г. Мосюкова приділила виборам 1998 р. в Україні своє дослідження, в якому встановлено причини та наслідки еволюції виборчого законодавства, виявлено чинники, що впливають на хід та результати виборчої кампанії, а також ступінь впливу кожного з них на кожну з виборчих кампаній 90-х років ХХ ст., відзначено причини та тенденції зміни структури та повноважень структурних елементів парламенту, досліджено напрями діяльності Верховної Ради, визначено критерії її оцінки [9].

О. Лавринович як один із розробників закону про вибори на змішаній основі наголошує на перевагах цієї системи для України кінця 90-х років ХХ ст. [10].

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення правових аспектів проведення виборів до Верховної Ради у 1998 р. за новою мажоритарно-пропорційною виборчою системою та її впливу на електоральний вибір громадян України через призму парламентських виборів у березні 1998 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1994–1995 рр., у період так званої конституційної кризи (за відсутності Конституції держави), зволікання з політичною та правовою реформами, протистояння різних гілок влади змусили Верховну Раду ХІІІ скликання повернутися до розроблення нового законодавства щодо виборів народних депутатів України.

Адже за результатами виборів 1994 р. деякі округи так і не отримали своїх представників у Верховній Раді (45 депутатських місць так і залишилися незайнятими). До українського парламенту 1994 р. потрапили представники лише 15 політичних сил, більшість депутатів були безпартійними.

Законопроект про вибори до парламенту України неодноразово розглядався на засіданні Верховної Ради та за відсутності єдиної думки був відхилений.

У березні 1996 р. питання про необхідність прийняття нового парламентського виборчого закону знову ставиться на порядок денний у сесійній залі Верховної Ради України, однак народні депутати знімають його з розгляду.

Лише після прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. Верховна Рада повертається до питання проведення наступних виборів. Саме в Конституції було закладено основи проведення виборів в Україні та участь у них політичних партій.

Згідно з Конституцією, чергові вибори до Верховної Ради відбуваються в останню неділю

березня четвертого року повноважень законодавчого органу влади. Виборча кампанія розпочинається з рішення Центральної виборчої комісії не пізніше як за 60 днів до дня виборів. Окружні виборчі комісії утворюються за 50 днів, дільничні виборчі комісії – за 30 днів. Згідно із Законом, реєстрація кандидатів у депутати закінчується за 20 днів до дня виборів [3, с. 36].

Відповідно ст. 5 Конституції України, визначається, що народ, який є носієм суверенітету й єдиним джерелом влади, здійснює її безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Ст. 69 Основного Закону передбачається народне волевиявлення через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії. Відповідно, встановлено принципи виборів (ст. 71): «Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними та відбуваються на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення» [1].

Пункт 20 ст. 92 Конституції України 1996 р. визначає, що організація і порядок проведення виборів і референдумів регулюються виключно законами держави [6, с. 82].

В Основному Законі було зазначено, що політичні партії мають право брати участь у виборах усіх рівнів і всіх видів, що відбуваються в Україні, сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян [1].

Парламент України 14 листопада 1996 р. прийняв Постанову «Про проєкт Закону України про вибори народних депутатів». Необхідно було утворити Тимчасову спеціальну узгоджувальну комісію, до якої мали увійти представники депутатських груп і фракцій для доопрацювання поданих законопроектів.

Постановою Верховної Ради України було затверджено склад Тимчасової спеціальної комісії з доопрацювання проєкту Закону України «Про вибори народних депутатів України» у кількості 26 народних депутатів України. Головою цієї комісії було обрано В.Д. Мішуру. За час роботи Тимчасової комісії в порядку законодавчої ініціативи надійшли декілька проєктів закону про вибори.

За основу взяли проєкт, внесений народним депутатом України О.М. Стешенком від Комітету з питань державного будівництва, діяльності рад і самоврядування. Планувалося внести узгоджений проєкт зазначеного закону на розгляд Верховної Ради України у квітні 1997 р. Паралельно із цим до Верховної Ради надійшли також три альтерна-

тивні проекти, підготовлені народним депутатом М. Карповим, народними депутатами О.І. Ємцем і Т.С. Стецьківим, від Комітету з питань соціальної політики та праці був розроблений народним депутатом Ю.О. Буздуганом [8, с. 224].

У проєкті, внесеному у січні 1997 р. народними депутатами України І.М. Баглаєм, М.Д. Сиротою, Р.П. Безсмертним, А. Франчуком, пропонувалося обирати 300 народних депутатів України за мажоритарною системою відносної більшості по територіальних одномандатних округах і 150 народних депутатів – за пропорційною системою по загальнодержавному національному округу. У лютому 1997 р. було подано ще один проєкт, розроблений народним депутатом України В. Волковецьким спільно з членами Прикарпатського центру правничих студій і групи народних депутатів України, до якої входили С.В. Соколов, В.В. Носов, В. Головка та ін. Останній був альтернативним до проєкту Тимчасової спеціальної комісії. Він передбачав мажоритарну систему виборів до українського Парламенту по 450 одномандатних округах. Проєкт Закону «Про вибори народних депутатів України», підготовлений Тимчасовою спеціальною комісією, був розглянутий депутатами Верховної Ради на пленарному засіданні 12 березня 1997 р. У результаті обговорення він був прийнятий у першому читанні [5, с. 14–15].

20 березня 1997 р. цей проєкт мали розглядати за процедурою другого читання, але слухання було відкладено. Протягом весни-осені 1997 р. Верховна Рада України на своїх засіданнях поверталася до питання про прийняття виборчого закону тринадцять разів [6, с. 73–74].

24 вересня 1997 р. новий Закон України «Про вибори народних депутатів України» у цілому було ухвалено. За його прийняття проголосувало 230 парламентарів [13].

2 жовтня 1997 р., відповідно до конституційного порядку прийняття законів України, його було передано на підпис Президентові Л. Кучмі.

Президент, зважаючи на фактично розпочату виборчу кампанію в Україні та необхідність проведення виборів у визначені Конституцією строки, звернувся до українського парламенту з пропозицією доопрацювати цей Закон. Він вніс 14 поправок до Закону, які стосувалися передусім тих його положень, що не відповідали Конституції України, а також деяких інших норм, зокрема спрямованих на поліпшення організації виборчого процесу і забезпечення реального народовладдя в ході виборів народних депутатів України. Серед них, зокрема, – скасування грошової застави в

розмірі 10 неоподаткованих мінімумів доходів громадян для кандидатів, висунутих в одномандатних округах, скасування вимоги до кандидатів володіти державною мовою, вилучення статті про Державний реєстр виборців України. Президент України 22 жовтня 1997 р. підписав Закон «Про вибори народних депутатів України», який набув чинності 25 жовтня, коли його офіційно було опубліковано [8, с. 226].

Згідно із Законом України «Про вибори народних депутатів України», 1997 р. вибори мали проходити за новою моделлю, а саме: змішана система виборів передбачає обрання 225 депутатів в одномандатних виборчих округах за принципом відносної більшості (перемагає той кандидат, за якого проголосувало більше число виборців, аніж за його суперників); інша частина (225 депутатів) обирається за списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі [7].

Виборча кампанія проходила згідно з установленними Законом основними етапами та принципами й була поділена на дві частини: одна – у багатомандатному загальнодержавному окрузі, інша – в одномандатних виборчих округах.

У багатомандатному виборчому окрузі виборча кампанія розпочалася раніше. Одразу ж після проголошення початку виборчого марафону до Центральної виборчої комісії подали необхідні документи 34 політичні партії та виборчі блоки партій, які бажали отримати підписні листи для збору підписів виборців на свою підтримку. Видати такі листи було дозволено лише 32 політичним партіям і виборчим блокам партій, тому що двом із них було відмовлено у зв'язку з тим, що список кандидатів у депутати був сформований не представницьким керівним органом партії, як цього вимагає Закон, а іншим партійним органом. Центральною виборчою комісією було видано понад 1 млн таких підписних листів на підтримку партій, які засвідчувалися оригінальним відтиском печатки ЦВК [4, с. 9].

Згідно з виборчим законодавством, політична партія чи виборчий блок партій, щоб бути зареєстрованими, мали зібрати на свою підтримку не менше 200 тис підписів громадян. 30 політичних партій та виборчих блоків партій вчасно подали до ЦВК документи для реєстрації їх як суб'єктів виборчого процесу та списки своїх кандидатів у народні депутати. Партіям удалося відповідно до терміну зібрати підписи виборців на свою підтримку, адже громадянам дозволялося ставити свій підпис за будь-які політичні партії, блоки одночасно.

Першими подали документи до ЦВК «Всеукраїнське об'єднання «Громада» (5 грудня), Комуністична партія України та Народний Рух України (12 грудня). 17–18 грудня 1997 р. подали свої документи інші політичні партії та блоки. Тому Центральній виборчій комісії довелося 18 грудня декілька разів збирати засідання з приводу реєстрації списків кандидатів у народні депутати від політичних партій та виборчих блоків партій, щоб розглянути всі документи кандидатів відповідно до Закону.

За результатами цих засідань 30 політичних партій, виборчих блоків партій були зареєстровані як суб'єкти виборчого процесу. Двом політичним партіям – «Жінки України» та «Партія національного врятування України» – було відмовлено у реєстрації списків їхніх кандидатів у депутати, оскільки документи не відповідали вимогам Закону. Обидві партії подали позов до суду про скасування рішення ЦВК, однак їхні позовні вимоги залишилися без задоволення [4, с. 9].

Зміни виборчого законодавства України сприяли у цілому активізації діяльності політичних партій у державотворчому процесі, а також процесу створення нових партій, їхній політичної активізації як повних суб'єктів виборчої системи.

Отже, відповідно до Закону, було створено 225 одномандатних виборчих округів.

Наступним етапом виборчого процесу було створення окружних виборчих комісій (на них покладено важливі повноваження виборчого процесу), що теж викликало чимало труднощів у певних регіонах. За новим виборчим Законом до окружних виборчих комісій, окрім голови, заступника голови, секретаря та членів комісії, до її складу обов'язково мали бути введені представники від політичних партій, виборчих блоків партій, списки кандидатів у народні депутати. До того ж голова, заступник та секретар, відповідно до Закону, не можуть бути членами однієї партії.

Необхідно відзначити, що ЦВК довелося створювати окружні комісії в місті Києві та взяти на себе всю повноту політичної відповідальності щодо проведення виборчої кампанії [5, с. 10].

Наступним етапом виборів стало висування кандидатів у народні депутати в одномандатних виборчих округах. Одним із проблемних питань було право висувати кандидатів у народні депутати.

Законодавством не зазначено сам процес висування кандидатів у депутати, тільки те, що він може проводитися шляхом самовисунення, через політичні партії, виборчі блоки партій, а також

зборами громадян і трудовими колективами. Необхідно відзначити, що чимало кандидатів у депутати виявили бажання бути висунутими саме трудовими колективами.

Для розв'язання даної проблеми ЦВК запропонувала низку пропозицій щодо реалізації цієї правової норми, а Верховна Рада України їх відхилила. Центральною виборчою комісією було прийнято рішення, що кандидати від трудових колективів чи зборів громадян мають подавати документи як самовисуванці.

Також спірним було питання про збір кандидатом на свою підтримку не менше 1 500 підписів виборців, які проживають на території даного виборчого округу. Пізніше ця цифра була зменшена до 900 [4, с. 125].

Наступним кроком виборчої діяльності було створення виборчих дільниць для проведення голосування та підрахунку голосів. Зазначаємо, що переважна більшість дільниць була утворена до 28 січня 1998 р., як і передбачається Законом, – за 60 днів до дня виборів. Вони були утворені за рішенням сільських, селищних, міських, районних рад за поданням сільського, селищного, міського голови чи голови районної ради. До складу цих комісій обов'язково включалися по одному представнику від політичних партій та виборчих блоків партій, списки кандидатів у депутати від яких було зареєстровано для участі у виборах по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу.

На нашу думку, саме такий шлях формування виборчих дільниць, згідно із Законом, дав би змогу уникнути багатьох порушень виборчого процесу. Та, на жаль, під час їх формування виявилось, що деякі політичні партії та виборчі блоки партій не мали власних структур на рівні району чи села.

У цілому на території держави було утворено 32 538 виборчих дільниць [6, с. 73].

Під час виборчої кампанії виникає ще одне правове питання: чи необхідно кандидатам у депутати, котрі є державними службовцями, звільнитися на період виборчої діяльності від виконання своїх службових обов'язків чи брати відпустку? Ця проблема обговорювалася в суспільстві, особливо набрала активності, коли прем'єр-міністр України та деякі міністри висловили бажання балотуватися в народні депутати.

Також довелося вносити зміни до виборчого Закону ще з питання довжини виборчого бюлетеня за пропорційною системою, відповідно до якого вона могла б складати 294 см. Тому ЦВК звернулася до Верховної Ради з пропозицією

відкоректувати статті Закону, що дало змогу в майбутньому зменшити розмір бюлетеня, вмістивши в ньому інформацію тільки про першу п'ятірку кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків тощо [4, с. 13].

Під час виборчої кампанії було виявлено масовий підкуп виборців. До того ж необхідно відзначити, що у цьому брали участь окремі кандидати в народні депутати, чим порушували ст. 35 Закону про вибори. Це питання неодноразово підіймалося на засіданні Верховної Ради України.

На думку народного депутата А.В. Юрковського (члена Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та судово-правової реформи), ЦВК не проводила ефективної перевірки виборчої кампанії, а загроза масового підкупу виборців могла б поставити під сумнів чесність, порядність депутатів і законність виборів. Він запропонував прийняти кардинальні рішення стосовно тих кандидатів у депутати, які будуть викриті в підкупі виборців, а саме забрати мандат кандидата в народні депутати [13].

29 березня 1998 р. вибори до Верховної Ради України відбулися. За результатами виборів до Верховної Ради України, за даними ЦВК, із 30 політичних партій, виборчих блоків змогли подолати 4% виборчий бар'єр лише вісім політичних партій, виборчих блоків партій, які взяли участь у розподілі депутатських мандатів.

Висновки. Отже, перехід від мажоритарної системи абсолютної більшості до змішаної відносної

більшості у 1998 р. став етапом зміцнення демократичних засад української політичної системи. До того ж змішана система місцевого представництва органічно вписується в європейську модель. А для молодого незалежної Української держави, яка вибрала європейський курс розвитку, питання зміни форм виборчої системи стало актуальним.

Зміни виборчого законодавства України сприяли у цілому активізації діяльності політичних партій у державотворчому процесі, а також процесу створення нових партій, їх політичної активізації як повних суб'єктів виборчої системи.

Істотно нова для українських виборів змішана мажоритарно-пропорційна виборча система була позитивно сприйнята політичними партіями.

Під час виборів 1998 р. за депутатські крісла боролися 30 політичних партій і політичних блоків, з яких лише вісім змогли вибороти право називатися парламентськими.

Необхідно наголосити на тому, що виборчі закони часто приймаються і змінюються напередодні або під час виборчого процесу. Так, робота над Законом «Про вибори народних депутатів України» тривала понад 2,5 роки [8, с. 224]. Отже, необхідно вносити зміни чи коректувати закони хоча б за рік до дня проведення виборів. Таке рішення сприяло б стабілізації правових аспектів виборчого процесу в Україні [14].

Необхідно відзначити, що вибори 1998 р. відбулися без істотних порушень та виявили високу активність громадян.

Список літератури:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Київ : Преса України, 1997.
2. Томенко М.В. Україна: історія Конституції : навчальний посібник. К. : Генеза, 2015. 144 с.
3. Рябов С. Політичні вибори : навчальний посібник. Київ : ТанDEM, 1998. 96 с.
4. Парламент України: Вибори-98. Інформаційно-аналітичне видання. Частина 1. Київ : ЦВК, 1998. 618 с.
5. Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики : збірник / редкол.: М. Рябець (гол.) та ін. Київ : Центральна виборча комісія, 2001. 360 с.
6. Ставнійчук М.І. Законодавство про вибори народних депутатів України: актуальні проблеми теорії і практики. Київ : Факт, 2001. 156 с.
7. Закон України «Про вибори народних депутатів України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541/97%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Пономарьова Г. До проблеми запровадження змішаної мажоритарно-пропорційної виборчої системи: з досвіду парламентських виборів в Україні в 1998 р. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5630/1/Ronomarova_219.pdf.
9. Мосюкова Н.Г. Історія парламентської системи в Україні (1990–1998 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 ; Дніпропетр. нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2003. 21 с.
10. Лавринович О. Виборче законодавство України та проблеми його вдосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2001. 173 с.
11. Рибачук М. Політичні партії в Україні та виборчий процес. *Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики* / гол. редкол. М. Рябець. Київ, 2001. С. 62–77.

12. Кресіна І., Перегуда Є. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми : монографія. Київ, 2003. 368 с.
13. Бюлетень № 20 Опубліковано 24. 03. 1998. Засідання двадцятьє. Сесійний зал Верховної Ради України. 24 березня 1998 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/4342.html>.
14. Ковальчук О. Законодавче забезпечення виборчого процесу в Україні. 2015. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/jun/4820/kovalchuk2.pdf>.

Bohatchuk S.S. LEGAL ASPECTS OF THE 1998 ELECTION PROCESS IN UKRAINE

The article notes that elections are a democratic way to gain power. It is emphasized that the formation of public authorities and the appointment of officials by voting for candidates meets the requirements of modern legislation. Today, without free, fair, regular elections, in which citizens have the opportunity to express their will, it is impossible to imagine any civilized country in the world. And it is the activity of citizens that is manifested during the election process. In democratic societies, the opinion of citizens affects the life of society not only during elections.

The study notes that the 1997 Law adopted a new model of the electoral process - mixed or majority-proportional, which allowed political parties to take an active part in the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine.

With the adoption of the Constitution of Ukraine on June 28, 1996 (Article 36), the role of political parties in the formation and expression of the political will of citizens, their participation in elections was approved.

It was stated that changes in the form of the electoral process were necessary due to the fact that the 1994 parliamentary elections under the majority system did not yield a positive result. 45 seats in the session hall remained vacant because no deputies were elected in these constituencies. In addition, the adoption of laws by the Verkhovna Rada of Ukraine was complicated by the desire of the majority to be independent.

The article notes that 30 political parties and political blocs fought for seats, of which only 8 managed to win the right to be called parliamentary.

It is noted that the changes in the electoral legislation of Ukraine contributed to the intensification of the activities of political parties in the state-building process, as well as the process of creating new parties, their political activation as full subjects of the electoral system.

Significantly new for the Ukrainian elections, the mixed majority-proportional electoral system was positively perceived by political parties. This was a step forward in comparison with those meetings of workers or members of public organizations, which in Soviet times could nominate one candidate. The parties, not having sufficient experience in conducting election campaigns under the new electoral system, showed a fairly high level of organizational mobility on the eve of the election.

Key words: elections, parliament, Constitution of Ukraine, citizens, deputies, political parties.